JUSTIȚIA DE PACE ÎN IMPERIUL RUS ŞI ÎN BASARABIA: ANALIZA ISTORIOGRAFIEI

Andrei BORŞEVSKI,
doctor în istorie, cercetător ştiinţific superior la
Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Ştiinţe a Moldovei
Alexandr SOSNA,
lector la Facultatea de Drept a USM

SUMMARY

This article is devoted to a general characteristic of historiography about peace justice. In work there is presented the analysis of an imperial Russian (I.Ghessen, A.Golovaciov, A.Cvacevschi, A.Chisteakovschi, L.Sabinin, P.Pustoroslev, Spasovici, A.Titov, etc.), intermilitary Romanian (A.Boldur, T.Inculeț, P.Cazacu, Ş.Ciobanu etc.), Soviet (B.Vilenschi, T.Vorobeikova and A.Dubrovskaia, N.Evroşchin, F.Marîschin, P.Şerbina, V.Şuvalova I.Budac), modern Moldavian (E.Aramă, L.Chirtoacă and V.Coptileț, Z.Lupaşcu) and foreign historiography (D.Noibergher, T.Taranovschi, U.Pintner, B.Lincoln, T.Pirson, M.Korotchih, D.Bahrah, G.Borisov, A.Vlasov, U.Ghibadatov, S.Egorov, N.Efremova, S.Lonskaia, etc.).

Analiza istoriografiei ne permite să evidențiem, condiționaț, principalele direcții în cercetarea şi aprecierea justiției de pace în Imperiul Rus şi în Basarabia la sfârşitul anilor ’60 – anii 70 ai secolului al XIX-lea în literatura istorică şi juridică.

Prima direcție include lucrările cercetătorilor perioadei de până la revoluție. Majoritatea din ei nu mai critică vechea judecătorie, dar pledează pentru reformarea ei în baza principiilor judecătoriei şi practicii judiciare burgheze, specifice organizării şi practicii judiciare din Europa Occidentală, analizează instituțiile judiciare, întemeiate în baza reformelor anilor ’60 ai secolului al XIX-lea.

I.Ghessen, A.Golovaciov, G.Djanşiev, V.Spasovici, A.Titov[1] au oglindit sistemul judiciar şi procedura judiciară, au relevat mersul reformelor judiciare, legătura lor cu alte reforme, au evidențiat prioritățile judecătoriilor de pace, examinându-le şi în calitate de şcoală a educației civile, prin a căror implementare în sfera relațiilor civile cotidiene au fost stabilite primele elemente ale conviețuirii orânduite – conştientizarea de către cetățeni a drepturilor şi obligațiunilor lor, egalitatea tuturor în fața judecății.

În istoriografia de până la revoluție principiul eligibilității judecătoriilor de pace era înalt apreciat. Grație lui, sublinia I.Ghessen, „acest institut era protejat de atentate, el putea fi frânt, dar greu de încovoiat”.[2]

Popularitatea în mase a judecătoriei de pace nu numai ca una operativă, dar şi justă, a fost menționată de A.Koni.[3] O deosebită importanță în caracterizarea instituției judecătoriei de pace în istoriografie o au lucrările lui N.Buțkovski, A.Cvacevschi, A.Chisteakovschi, L.Sabinin, P.Pustoroslev, I.Foinițchi.[4] Analizând legislația în vigoare în Imperiu, autorii nominalizați o comentau, inclusiv cea vizând ramura justiției de pace.

Analiza istoriografiei ruse de până la revoluție denotă realizări substanțiale, dar lucrărilor unor autori din acea perioadă le este specific un caracter narativ, în ele fiind idealizate noile instituții judiciare, inclusiv ale justiției de pace. Totodată, în aceste lucrări se face o analiză foarte succintă a sistemului şi a procedurii judiciare la periferiile Imperiului Rus, fie ea lipseşte cu desăvârşire, nefiind specificat impactul legislației imperiale asupra activității judecătoriilor de pace, inclusiv a celor din Basarabia. În literatura de până la revoluție activitatea judecătoriei de pace din Basarabia practic nu este cercetată.

Cea de-a doua direcție a istoriografiei include lucrările autorilor români din perioada interbelică. Lucrările savanților şi politicienilor basarabeni (A.Boldur, T.Inculeț, P.Cazacu, Ş.Ciobanu etc.) erau consacrate în ansamblu istoriei Basarabiei sub administrarea rusă, practica judiciară fiind analizată doar tangențial, fără să constituie un subiect special de cercetare.

Referindu-se la reforma judiciară promovată în Basarabia în anul 1869, A.Boldur menționează că, sprijinindu-se pe principiul egalității tuturor în fața legii, ea a proclamat separarea puterii judiciare de cea administrativă, a lichidat privilegiile dvorenimii.[5] În acelaşi context, numitul autor atenționează asupra faptului că în cadrul reformei au fost instituite judecătoriile de pace[6] şi Senatul, ca instanță superioară de recurs, fără însă a supune nemijlocit analizei activitatea acestor instituții.[7] A.Boldur susține că, aşa cum s-a menționat în istoriografie, păstrarea dreptului local în activitatea judecătoriilor din Basarabia este cel mai mare insucces al administrației țariste în opera de rusificare a regiunii şi cea mai mare

realizare a populației locale.[8] La rândul său, P.Cazacu, adept al aceleiași păreri, opinează că reforma judiciară operată în Basarabia se baza pe principiile liberalismului. În ce privește judecătoriile de pace create în cadrul reformei judiciare, autorul menționează că în majoritatea cazurilor judecătorii erau aleși din rândul proprietarilor locali cărturari, care cunoșteau limba moldovenească și tradițiile, iar audierea cazurilor se înfăptuia în limba pârâtului, doar deciziile și documentația se întocmeau în limba rusă.[9] P.Cazacu regretă faptul că reforma a durat doar până la domnia lui Alexandru al III-lea (1881). Despre instituția justiției de pace relatează în lucrările lor și I.Nistor[10], S.Ciobanu[11], T.Inculeț.[12]

A treia direcție a istoriografiei o reprezintă cercetările autorilor sovietici (B.Vilenschi, T.Vorobeikova și A.Dubrovskaia, N.Evroșchin, F.Marîschin, P.Șerbina, V.Șuvalova[13]), în care judecătoriile de pace nu au constituit obiectivul concret al cercetărilor, ele fiind analizate doar tangențial, în contextul analizei reformei judiciare de la 1864.

În ce privește savanții din RSSM, de menționat că reforma judiciară a anilor '60 ai secolului al XIX-lea a fost cercetată de I.Budac[14], care, refirindu-se la crearea judecătoriilor de pace în cadrul reformei, menționează imposibilitatea cercetării lor, argumentând-o prin faptul că „nu dispunem de o bază documentară referitor la ele".[15]

O particularitate a istoriografiei sovietice este tendința de a evidenția, înainte de toate, laturile negative ale sistemului judiciar, judecătoriile de pace fiind privite ca o parodie la judecătorie, apreciindu-le (în opinia noastră, incorect) ca fiind părtinitoare păturilor înavuțite și dușmanoase celor sărace ale populației. Se considera că prin aplicarea censului de avere, a censului capacitar, a censului de domiciliu etc., judecătoriile de pace deveneau inaccesibile reprezentanților păturilor sărace, iar însăși reforma și judecătoriile au rămas influențate de relațiile feudal-iobăgiste.

Din cea de-a patra direcție a istoriografiei fac parte lucrările savanților contemporani. Savanții ruși M.Korotchih, D.Bahrah, G.Borisov, A.Vlasov, U.Ghibadatov, S.Egorov, N.Efremova, S.Lonskaia, U.Mihailovskaia, A.Mucichinova, M.Nemîtina, O.Skrementova, L.Cernihina, I.Șarkova[16] etc. analizează apariția și evoluția instituțiilor judiciare de pace din Rusia, din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, modalitatea lor de constituire, competența, bazele juridice ale activității lor și alte aspecte ale funcționării acestui institut. Problemele privind procedura judiciară civilă sunt cercetate de E.Borisova și V.Ustiujaninov[17], cele ce țin de procedură penală – de E.Hamatova.[18]

Cu referire la lucrările savanților ruși contemporani, de menționat că ei consideră instituirea justiției de pace drept un eveniment salutabil. Ei apreciază judecătoria de pace ca fiind o direcție principal nouă în evoluția organizării și practicii judiciare a Imperiului, reprezentând un fenomen destul de complicat al ordinii de drept. Totodată, menționează că instituția justiției de pace a fost preconceptă de elaboratorii Codurilor de legi judiciare drept un organ universal de audiere a dosarelor de soluționare a litigiilor neînsemnate între păturile sociale. Autorii ruși contemporani susțin că apariția judecătoriei de pace este consecința directă a schimbărilor calitative care au avut loc atât în conștiința persoanelor care au participat la elaborarea și crearea acestiu institut, cât și a cetățenilor de rând, indicând separarea lui de sistemul judiciar general.

Un grup aparte de cercetători îl constituie savanții vest-europeni și americani, în ale căror lucrări se conține o analiză și apreciere a instanțelor judiciare, inclusiv a judecătoriei de pace din Imperiul Rus. Instituțiile judiciare nou-create în cadrul reformei judiciare din Imperiul Rus au constituit tema dezbaterilor în cadrul Conferinței internaționale din Toronto, care și-a desfășurat lucrările în martie – aprilie 1995 și la care au participat renumiți politologi, istoricieni și juriști din multe state (T.Taranovschi, U.Pintner, B.Lincoln, T.Pirson etc.). Potrivit opiniei generale a participanților la conferință, reforma judiciară a fost una dintre cele mai radicale, inovatoare și reușite mari reforme, fiind un exemplu al „adaptării creative a tuturor realizărilor jurisprudenței și practicii judiciare a statelor Europei Occidentale, în special a Franței și Marii Britanii".[19]

De cercetarea activității judecătoriilor de pace de la 1866 și până la lichidarea lor la 1889 a fost preocupat Thomas Pirson. În opinia lui, judecătoriilor de pace din localitățile rurale nu le-a reușit să asigure ordinea de drept așa cum a fost ea preconizată în cadrul reformei din 1864.

În esență, s-a constatat falimentul judecătoriei de pace ca institut, printre cauzele căruia autorul specifică „lipsa unui personal sârguincios și politic de încredere", totala incultură, sărăcia și pasivitatea populației de la sate. Insuccesele judecătoriilor de pace au scos în vileag dificultățile în implementarea unui sistem de drept, bazat pe modelul occidental, destul de complicat pentru o societate degradată (comparativ cu cea europeană), bazată pe tradiții, deprinsă cu administrarea directă.[20]

Formarea unei culturi juridice, bazate pe respectarea ordinii de drept, este cercetată, în baza exemplului activității judecătoriei de pace, de Djoan Noibergher. Judecătoria de pace este considerată de autor drept „cel mai convingător exemplu al spiritului reformei judiciare"[21],

menționând că anume judecătoriile de pace urmau să devină, în viziunea reformatorilor, „o şcoală a respectului față de personalitate şi lege". Accesibilitatea şi egalitatea tuturor în fața legii erau principiile fundamentale de care se conduceau în activitatea lor judecătoriile de pace, fiind considerate cele mai importante pentru misiunea lor de iluminare.

Analizând instituțiile judiciare în contextul reformei juridice a anilor '60 ai secolului al XIX-lea, E.Aramă, cercetător autohton contemporan, se referă la decizia Consiliului de stat de a introduce în Basarabia, la 22 aprilie 1869, Codurile de legi judiciare.[22] Ea afirmă că instituirea judecătoriilor de pace în regiune s-a realizat pentru audierea dosarelor civile şi penale neînsemnate în cadrul câtorva circumscripții din fiecare județ; procedura judiciară se înfăptuia doar în limba rusă, în pofida faptului că majoritatea populației nu cunoştea această limbă.

Z.Lupaşcu, cercetând instituțiile politice şi juridice ale Basarabiei în anii 1812-1917, caracterizează reforma judiciară şi procesul de implementare a judecătoriilor de pace ca instanțe speciale.[23]

Mult mai detaliat institutul justiției de pace este cercetat de L.Chirtoacă.[24] Apreciind reforma judiciară, realizată în Basarabia la 20 decembrie 1869 în baza Codurilor de legi judiciare din 1864, introduse în regiune la 22 aprilie 1869, ca cea mai consecventă dintre toate reformele promovate în acea perioadă, autorul evidențiază scopul principal al judecătoriilor de pace – împăcarea părților. Autorul constată că către anul 1889 judecătoriile de pace au fost instituite în cea mai mare parte a teritoriului Basarabiei.

L.Chirtoacă şi V.Coptileț, apreciind importanța reformei judiciare în crearea instituțiilor judiciare bazate pe principii contemporane, consolidate prin constituirea judecătoriei de pace, care activa în județe şi orașe ca instanță de audiere a dosarelor civile şi penale neînsemnate, accentuează, just, caracterul independent şi democratic al judecătoriilor de pace, nefiind sub acest aspect inferioare Curții cu jurați. Scopul final al legiuitorului la implementarea justiției de pace era de a urgenta audierea dosarelor în baza principiului echității şi simplificându-se procedura.[25]

În cadrul investigațiilor privind sistemul judiciar din Basarabia în anii 1812-1869, în contextul legislației moldo-ruse din cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – anii 60 ai secolului al XIX-lea, S.Kustreabova şi S.Zaharia[26] caracterizează şi procesul constituirii instituției justiției de pace, fără a se referi însă la activitatea judecătoriilor de pace.[27]

Influența reformei judiciare din 1864 operate în Rusia asupra dreptului procesual penal din Basarabia este cercetată de A.Cuznețov[28], care îşi focusează analiza asupra competenței justiției de pace în cadrul procedurii penale.

Ş.Novakov[29] cercetează judecătoria de pace din Basarabia de Sud în contextul analizei dezvoltării social-economice a statelor bulgare şi găgăuze. Constatând înfăptuirea reformei în Basarabia la 20 decembrie 1869, în rezultatul căreia a fost creată o judecătorie independentă, publică, competitivă şi nepărtinitoare, alcătuită din judecătoriile de district şi cele de pace, autorul concluzionează că populația a primit cu mare satisfacție această instituție. Mai detaliat cercetătorul caracterizează reformele judiciare efectuate în Basarabia de Sud după Congresul de la Berlin din 1878, menționând că în acest teritoriu judecătorii de pace erau numiți de guvern şi că aici a rămas în vigoare legislația română.[30]

Caracterizând procesul de implementare, în 1878, a instanțelor judiciare în județele Ismail şi Cetatea Albă, M.Taşcă la fel consemnează că în unele cazuri aparte judecătoriile de pace se conduceau de legislația civilă română.[31]

Analiza istoriografiei ne-a permis să evidențiem direcțiile ei principale, gradul de cercetare a problemei, aprecierile date judecătoriei de pace instituite în Basarabia în baza reformei judiciare din anul 1864 şi să constatăm că instituția justiției de pace în ținut practic nu este cercetată, în special sub aspectul activității practice nemijlocite a judecătoriilor de pace din ținut, dar şi al deosebirii lor de cele din Rusia.

Note:

[1] *A se vedea:* И.В. Гессен. *Судебная реформа.* – СПб., 1905; А.А. Головачев. *Десять лет реформ: 1861 – 1871.* – СПб., 1875; Г.Джаншиев. *Основы судебной реформы (к 25-тилетию нового суда): Историко-юридические этюды.* – Москва, 1891; Idem. *Эпоха Великих реформ. Исторические справки.* – Москва, 1900; В.Спасович. *За много лет. 1859-1871. Статьи, отрывки, история, критика, полемика, судебные речи и прочее.* – СПб., 1872; А.А. Титов. *Реформы Александра II и их судьбы.* – Москва, 1910.

[2] И.В. Гессен. *Реформа местного суда*. – СПб., 1910, p.117.

[3] *A se vedea:* А.Ф. Кони. *На жизненном пути.* Т. 1. *Из записок судебного следователя.* – Москва, 1914, p.490-491.

[4] *A se vedea:* Н.Буцковский. *Очерки судебных порядков по Уставам 20 ноября 1864 года.* – СПб, 1874; А.Квачевский. *Об уголовном преследовании, дознании и предварительном исследовании преступлений.* Ч. 1. – СПб., 1866; *К 50-летию со дня введения Судебных уставов частного поверенного М.Д. Кельнановича*. – Кишинев, 1914; А.Кистяковский. *О пресечении обвиняемому способов уклонения от следствия и суда.* – СПб., 1869; Л.Сабинин. *Реорганизация заочного производства на мировом суде* // Журнал Министерства юстиции: – СПб., Типография Правительствующего Сената, 1899, nr.2, p.167-182; П.П. Пусторослев. *Из лекций русского уголовно-судебного права.* Вып. I. – Юрьев, 1909; И.Я. Фойницкий. *Курс уголовного судопроизводства.* Т.1. – СПб., 1902.

[5] *A se vedea:* A.Boldur. *Istoria Basarabiei*. – Bucureşti, 1992, p.358.

[6] *Ibidem.*

[7] *A se vedea:* A.V. Boldur. *Contribuţii la studiul istoriei Românilor. Istoria Basarabiei.* Vol.III. *Sub dominaţiunea rusească (1812-1918). Politica, ideologia, administraţia.* – Chişinău, 1940, p.140.

[8] *A se vedea:* A.Boldur. *Istoria Basarabiei*, p.487-488.

[9] *A se vedea:* P.Cazacu. *Moldova dintre Prut şi Nistru 1812-1918*. – Chişinău, 1992, p.142.

10 *A se vedea:* I.Nistor. *Istoria Basarabiei.* – Bucureşti, 1991, p.191.

[11] *A se vedea:* S.Ciobanu. *Basarabia*. – Chişinău, 1992, p.219.

[12] *A se vedea:* T.Inculeţ. *Obiceul pământului în Besarabia.* Revistă Societăţii istorico-arheologice bisericeşti. Vol. XIX. – Chişinău, 1929, p.166, 172.

[13] *A se vedea:* Б.В. Виленский. *Подготовка судебной реформы 20 ноября 1864 года в России.* – Саратов, 1963; Idem. *Судебная реформа и контрреформа в России.* – Саратов, 1969; Т.У. Воробейкова, А.Б. Дубровина. *Преобразования административно-политического аппарата, суда и тюремной системы России во II половине XIX в.* – Киев, 1973; Н.П. Ерошкин. *История государственных учреждений дореволюционной России.* – Москва, 1968; Ф.А. Ишкулов. *Судебная реформа и контрреформа в Башкирии:* Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – Саратов, 1974; А.В. Марыскин. *Судебная реформа 1864 года и особенности ее проведения на территории Белоруссии:* Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – Москва, 1985; В.А. Шувалова. *О сущности судебной реформы 1864 г.* // Советское государство и право, 1964, nr.10, p.121-127; Idem. *Подготовка судебной реформы 1864 г.* // Вопросы истории, 1865, nr.2, p.209-212.

[14] *A se vedea:* И.Г. Будак. *Буржуазные реформы 60-70 гг. XIX в. в Бессарабии.* – Кишинев, 1961.

[15] *Ibidem,* p.154.

[16] *A se vedea:* М.Г. Коротких. *Судебная реформа 1864 г. Сущность и социально-правовой механизм формирования.* – Воронеж, 1994; Д.Н. Бахрах. *Институт мировых судей: опыт становления* // Журнал российского права, 2003, nr.12, p.158-159; Г. Борисов, А. Хапилин. *От мировых судей - к мировым судам* // Российская юстиция, 2002, nr.3, p.39 – 40; А.А. Власов. *Организация и деятельность института мировых судей: история и современность* // Современное право, 2001, nr.9, p.32-39; У.Гибадатов. *Исторические корни мировых судей в башкирском крае* // Экономика и управление, 2003, nr.4, p.93-95; С.А. Егоров. *Мировая юстиция в контексте судебной реформы 1864 г.* // Юридические записки Ярославского государственного университета им. П.Г. Демидова. Выпуск 6. – Ярославль, 2002, p.29 -37; Н.Ефремова, М. Немытина. *Местное самоуправление и юстиция в России (1864 - 1917 гг.)* // Муниципальное право, 2001, nr.2, p.64-68; С.В. Лонская. *Мировой судья в судебной системе пореформенной России* // Правоведение, 1995, nr.3, p.97-101; Idem. *Местное самоуправление и мировой суд в России во второй половине XIX - начале XX века* // Государство и право. – Калининград, 1999, p.40-48; Idem. *Мировая юстиция и местное управление в дореволюционной России: аспекты взаимоотношений* // Правоведение, 2003, nr.4, p.191-197; И. Михайловская. *Возрождение мировой юстиции в России:* «Будущее в прошлом» // Муниципальное право. 2001, nr.2, p.75-78; А.Н. Мучкинова. *Исполнение мировым судьей XIX века полномочий нотариуса* // Научные труды Российской академии юридических наук. Выпуск 4. В трех томах. Том 3. – Москва, 2004, p.342-344; М.В. Немытина. *Местная юстиция в России во второй половине XIX в.* // Правоведение. 1997, nr.4, p.52-62; О.С. Скрементова. *Институт мировых судей по Учреждению судебных установлений 1864 года* // Научные труды Российской академии юридических наук. Выпуск 4. В трех томах. Том 3. – Москва, 2004, p.348-351; Л.С. Чернухина. *Мировые суды и государственная власть в условиях дореволюционной России* // Журнал российского права, 2004, nr.5, p.130-142; И.Г. Шаркова. *Мировой судья в дореволюционной России* // Государство и право, 1998, nr.9, p.79-85.

[17] *A se vedea:* Е.А. Борисова. *Общая характеристика гражданского судопроизводства по Уставу гражданского судопроизводства от 20 ноября 1864 г.* // Законодательство, 2005, nr.2, p.82-88, nr.3, p.83-89, nr.4, p.83-88, nr.5, p.81-85; В.Устюжанинов. *Рассмотрение гражданских дел по Уставу гражданского судопроизводства 1864 года* // Муниципальное право, 2001, nr.2, p.71-74.

[18] *A se vedea:* Е.В. Хаматова. *Уголовное судопроизводство в мировом суде: история и современность.* – Москва, 2003.

[19] Т.Тарановски. *Судебная реформа и развитие политической культуры царской России* // Великие реформы в России, 1855-1874. – Москва, 1992, p.305.

[20] *A se vedea:* T.Pearson. Russian law and rural justice: Activity and problems of the Russian justices of peace, 1865-1889 // Jahrbucher fur Geschichte Osteuropas. – Wiesbaden, 1984, p.54-55.

[21] J.Neuberger. *Popular legal cultures. The St.Petersburg mirovoi sud* // Russia's Great reforms, 1855-1881. Bloomington, 1994, p.232.

[22] *A se vedea:* E.Aramă. *Istoria Dreptului Românesc.* – Chişinău, 1998, p.122-123.

[23] *A se vedea:* Z.Lupaşcu. *Instituţiile politice şi cele juridice din Basarabia (1812-1917).* – Chişinău, 2004, p.63.

[24] *A se vedea:* L.Chirtoacă. *Justiţia de împăcare în Basarabia în baza reformei judecătoreşti din a doua jumătate a secolului al XIX-lea* // Anale Ştiinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova. Seria „Ştiinţe socio-umane". Vol. I. – Chişinău: USM, 2000, p.257-263.

[25] *A se vedea:* L.Chirtoacă, V.Coptileţ. *Unele aspecte comparative ale evoluţiei sistemului judecătoresc din Basarabia în secolul al XIX-lea* // Funcţionarea Instituţiilor Democratitice în Statul de Drept: Materialele Conferinţei teoretico-ştiinţifice internaţionale (12-26 ianuarie, 2003). – Chişinau, 2003, p.607-608.

[26] *A se vedea:* С.Кустрябова, С.К. Захария. *Позиция правоведов и общественности Бессарабии во вопросу статуса местных законов и молдавского языка в судах области (архивные документы Российской империи периода подготовки судебной реформы 60-х гг. XIX в.)* // Закон и жизнь, 2002, nr.3, p.39-43; Idem. *Введение в Бессарабской области Судебных Уставов Александра II 1864 г. и их влияние на судоустройство края. Оценки данных процессов в источниках и литературе* // Probleme ale ştiinţelor socio-umane şi modernizării învăţământului. Conferinţa ştiinţifică anuală a Universităţii Pedagogice de Stat „Ion Creangă" (20-21 martie 2002) Vol.II. – Chişinău, 2002, p.266-271; Idem. *Судебная система Бессарабии 1812-1869 гг. в контексте молдо-российского законодательства конца XVIII в. – 60-х гг. XIX в.* – Комрат, 2004; С.К. Захария. *Влияние российского законодательства на судоустройство и судопроизводство Бессарабии 1812-1869 гг.* Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук. – Кишинев, 2003.

[27] *A se vedea:* С.Кустрябова, С.К. Захария. *Судебная система Бессарабии 1812-1869 гг. в контексте молдо-российского законодательства конца XVIII в. – 60-х гг. XIX в.,* p.147.

[28] *A se vedea:* A.Cuznețov. *Influenţa reformelor din 1864, înfăptuite în Imperiul Rus, asupra dreptului procesual penal din Bassarabia* // Revista Naţională de Drept, 2004, nr.5, p.48-54.

[29] *A se vedea:* С.З. Новаков. *Социально-экономическое развитие болгарских и гагаузских сел южной Бессарабии (1857-1918).* – Кишинев, 2004.

[30] *Ibidem,* p.248.

[31] *A se vedea:* M.Taşcă. *Particularităţile aplicării drepturilor locale în judeţele Izmail şi Cetatea Albă (Akkerman) în perioda anexării Basarabiei la Imperiul Rus* // Revista Naţională de Drept, 2005, nr.5, p.56-63.